

Enako razmerje je med let. *glaums* »schleimig, glatt« in lit. *gliaumùs* »glatt, schlüpfrig«.

Litavskemu *auglys* »izrastek, tumor« bi torej fonetično ustrezalo slovansko *ulb; sln. *uljê*, g. *uljêsa* je novo tvorjeno s- deblo, podobno kakor csl. *isto*, g. *istese* »Obist« iz *id-sto ali str. *jestesê* (n. dual) »modi« iz *oidsto (Pokorny VWb. Idg. 774). Primarno s- deblo iz ide. *aug- je sti. *ójah* »moč, sila«, avesta *aojō*, *aogō* »moč, sila« in izvedeno lat *augustus* »vzvišen«. V baltskih jezikih so primarna s- debbla pustila samo nekaj rahlih sledov (Stang, Vergl. Gramm. 224), izredno produktivni pa so v baltščini -l̥ formanti (Skardžius, Lietuvių kalbos žodžių daryba, 166 d.).

Vlado Novak

Študijska knjižnica v Celju

SLOVENSKI JEZIKOSLOVCI IN LITERARNI ZGODOVINARJI S CELJSKEGA POKRAJINSKEGA OBMOČJA*

V času, ko Slovenci uresničujemo stoletna prizadevanja davnih rodov, izražena v besedah in dejanjih naših duhovnih velikanov, ter kot enega najbolj žlahtnih sadov našega narodnoosvobodilnega boja in socialistične revolucije oblikujemo svojo narodno suverenost in državnost v Socialistični republiki Sloveniji, enakopravno povezani z ostalimi jugoslovanskimi narodi v Federativni socialistični republiki Jugoslaviji, bi bilo več kot anahronizem, če bi ne izkoreninjali še zadnjih, v podzavesti zaostalih senc nekdanje deželske, pokrajinske razbitosti slovenskega narodnega ozemlja, ki so jo nasilno vzdrževali naši stoletni tuji gospodarji v okviru svojih, še v fevdalnih časih ustvarjenih kronovin (Kranjske, Koroške, Štajerske itn.). Zato naj bi tale priložnostni referat na tem delovnem zborovanju slovenskih slavistov, ki je uglaseno v vrsti referatov na temo o kulturi slovenskega jezika in o ustvarjanju temeljev za tako jezikovno kulturo s poukom in vzgojo na naših šolah, opravil samo vlogo nekakšne memorialne osvežitve o nastanku slovenističnega ozračja na temle koščku slovenskega narodnega ozemlja. Zbral in razvrstil sem nekaj dejstev o jezikoslovcih in literarnih zgodovinarjih, ki so kot ožji rojaki ali kot tu delujoči znanstveniki slovenisti pomagali včlenjati to pokrajinsko območje v slovenski narodni in kulturni razvoj. Kriteriji in metoda tega orisa so enaki tistim, ki sem jih uporabljal v širšem orisu pod naslovom *Delež celjskega okoliša v razvoju slovenskega slovstva*, objavljenem v Celjskem zborniku 1951, le da se je pri omejitvi na ožje tematsko področje še težje izogniti nepovezani fragmentarnosti, ki je preblizu naštevanju, kajti delo teh posameznikov ni niti časovno niti delovno vseskozi povezano med seboj.

* Uvodno predavanje na strokovnem seminarju Slavističnega društva Slovenije v Celju dne 24. septembra 1971.

Razni humanisti, med njimi tudi filologi in zgodovinarji meščanskega ali celo kmečkega rodu, ki so se tu rodili in se uveljavili kot učenjaki in kot pisci v širokem svetu, so v tem svetu tudi utonili, ne da bi neposredno vplivali na rast slovenske kulture. Tak je bil na primer *Thomas Prelokar de Cilia* (u. 1496), doktor obojega prava in humanistični vzgojitelj cesarja Maksimilijana I., katerega je učil baje tudi slovenščine. Delno sodi sem tudi *Mihael Tiffernus*, rojak iz Laškega, od leta 1537 učitelj württenberškega vojvode Kristofa in mecenski podpornik vzgoje slovenskih protestantskih izobražencev v 16. stoletju.

Učeni, a nekoliko čudaški polihistor *Janez Sigismund Valentin Popovič* (1705 do 1774), ki je bil rojen v Arclinu pri Vojniku, se je v svojih na najrazličnejša področja segajočih spisih loteval tudi filoloških in leksikografskih vprašanj. Med drugim je sestavljal tudi slovensko nemški slovar, ki je ohranjen samo v rokopisu (hrani ga NUK v Ljubljani v svojem oddelku za rokopise in cimelije; Pohlin je v svojem bibliografskem orisu *Bibliotheca Carnioliae* dal temu slovarju naslov *Specimen Vocabularii Vindo-Carniolicum*). Na slovenski literarni razvoj v racionalistični drugi polovici 18. ter v začetku 19. stoletja pa je Žiga Popovič vplival le posredno, ker so njegovi slovenski sodobniki, aktivni delavci za slovensko narodno prebujanje, brali tudi njegova dela in našli v njih marsikatero plodno idejo, na primer zamisel o reformi Bohoričevega slovenskega črkopisa, ki sta jo potem pod Kopitarjevim pokroviteljstvom poskusila uresničiti Metelko in Dajnko.

Kapucin o. *Bernard iz Maribora* s posvetnim imenom *Ivan Anton Apostel* (1711—1784) avtor rokopisnega nemško-slovenskega slovarja *Dictionarium germanico-slovenicum* (1760), je s tem pokrajinskim območjem povezan samo po nesrečnem slučaju, ker je svojo življenjsko in redovniško pot končal v celjskem kapucinskem samostanu.

Ko je slovenski razsvetljski šolnik, filolog in aktivni narodni buditelj Blaž Kumerdej od leta 1786 do leta 1792 deloval v Celju kot okrožni šolski komisar, je razvnel med izobraženci in pisci celjskega območja živahno razsvetljsko in narodnobuditeljsko aktivnost. Ta je vidna tudi v založniški dejavnosti tedanjega celjskega tiskarja in bukvarja Jožefa Franca Jenka, ki je med vrsto slovenskih razsvetljskih knjig (o umnem kmetovanju, o čebeljarjenju, raznih praktik in podobno) izdal tudi dve slovnici. Leta 1786 je natisnil Ožbalta Gutsmanna »Gründliche Anleitung die windische Sprache von selbst zu erlernen«, ki je pravzaprav samo druga izdaja njegove »Windische Sprachlehre«, natisnjene leta 1777 v Celovcu. Leta 1791 pa je izšla pri tiskarju Jenku v Celju »Slovenska gramatika«, ki jo je pod psevdonimom Jurij Zelenko napisal kalobski župnik *Mihael Zagajšek* (1739 do 1827), rojak iz Zagaja pri Ponikvi. Zagajškova slovnica je le slab posnetek Pohlinove z delno naslonitvijo na Gutsmanna, preprežen s provincialnimi tendencami, zato jo je Kopitar odklonil kot nezrelo delo. Toda že samo dejstvo, da je Zagajšek napisal svojo slovnico v slovenščini, hoteč s tem kot prvi uresničiti zahtevo, ki jo je izrazil dunajski filolog Matija Čep v svoji kritiki Pohlinove slovnice leta 1768, namreč da naj se za slovnico obravnava slovenščina uporabljajo slovenščina, že samo to dejstvo priča o Zagajškovi izraziti narodnobuditeljski miselnosti. Zagajšek je napisal tudi slovenski slovar. Čistopis tega slovarja je tiskar Jenko izgubil, ohranjena pa je prva verzija (zdaj v rokopisnem oddelku NUK, kamor je prišla iz Vodnikove zapuščine). V tem rokopis-

nem slovarju je prvič zbral mnogo štajerskih lokalizmov, ki jih dotlej slovenski leksikografi niso poznali.

Na podoben način je *Jurij Alič* (1779 do 1845), Gorenjec iz Poljan nad Škofjo Loko, tudi v času, ko je deloval kot dušni pastir v Laškem (1805 do 1810 in nato spet pred smrtjo 1845), svojo težnjo, da bi to pokrajino tesno povezal s slovenskim narodnim prebujenjem in premagal njen jezikovni provincializem, izražal tudi z vnetim nabiranjem slovarskega gradiva, ki ga je posredoval Valentinu Vodniku.

Vodnikov učenec in Slomškov učitelj *Ivan Anton Zupančič* (1788 do 1833) je med letoma 1809 in 1819, ko je bil profesor v Celju, v okviru svoje dokaj vsestranske publicistične dejavnosti napisal poleg zgodovinskih in narodopisnih opisov tudi nekaj literarnokritičnih in biografskih spisov s filološkimi primesmi, vendar je za literarnega zgodovinarja to komaj gradivo, zlasti ker se je prav v svojih celjskih letih že odtuževal slovenstvu in se spreminjal v nemškega provincialnega literata. Kot tak pa je ostal v senci pravega Nemca, Dunajčana Johanna Gabriela Seidla, ki je prav tako začasa svojega profesorskega službovanja v Celju (1829 do 1840) razvil obsežno dejavnost kot potopisec, narodopisec, arheolog, zgodovinar in nemški poet, a je bilo vse njegovo delovanje seveda izrazito nemško in slovenskemu narodnemu prebujenju vse prej ko naklonjeno, čeprav so nekateri njegovi opisi slovenskega ljudskega življenja, običajev ter zapisi slovenskih ljudskih pesmi prav zanimivi.

Prizadevanja *Antona Martina Slomška* (1800 do 1862) in njegovih številnih duhovniških sodelavcev so samo narodno buditeljska in šolniška ter ne prinašajo v svojih šolskih knjigah in priložnostnih člankih nobenih novih prispevkov k proučevanju slovenskega jezika in slovenske slovstvene preteklosti.

Pač pa se je *Jožef Drobnič* (1812 do 1861), čigar rod je iz Obsotelja in ki je kot celjski profesor v letih marčne revolucije in takoj po njej odigral tako vidno vlogo kot izdajatelj leposlovno poučnega lista »Slovenska Čbela« (1850) ter skupaj z Janezom Jeretinom kot začetnik slovenske gledališke tradicije v Celju, uvrstil tudi med slovenske leksikografe (slovarnike). Najprej je izdal na Dunaju leta 1846 in 1849 »Ilirsko-nemačko-talijanski mali rečnik«. Pozneje pa ga je predelal in ga leta 1858 spet izdal v Ljubljani kot »Slovensko-nemško-talijanski in talijansko-nemško-slovenski besednjak«.

Tudi v drugi polovici 19. stoletja so posegli v slovenska jezikoslovna in literarno-zgodovinska iskanja le posamezniki, ki so bili na celjskem pokrajinskem območju rojeni ali pa so tu delovali. Tak je na primer *Fran Štiitar* (1846 do 1913) iz Solčave, ki se je ukvarjal z domačim imenoslovjem, znan pa je bolj po svojih člankih o ruskem kulturnem življenju, ki jih je pošiljal v slovenske časnike iz Rusije, kjer je služboval kot profesor in tam tudi umrl.

Po svoje pomemben je tudi Jakob Sket (1852 do 1912) s Sladke gore pri Rogaški Slatini, ki je kot profesor v Celovcu nadaljeval slovničarsko in slovarniško tradicijo Antona Janežiča. Oskrbel je več poznejših izdaj Janežičeve slovenske slovnice in tako vzpostavil most do Breznikovih slovnice.

Mihael Lendovšek (1844 do 1920) iz Rogatca je segel na področje literarne zgodovine samo z izdajanjem Slomškovih zbranih spisov in spisov Valentina Orožna,

enega od priložnostnih verzifikatorjev iz Slomškovega kroga. To je del Lendovškovega načrta, da bi obdelal in izdal slovstveno delo štajerskih slovenskih duhovnikov.

Slovničarsko delo njegovega brata *Josipa Lendovška* (1854 do 1895) je kazalo za tedanjo dobo najmodernejša znanstvena načela, a prezgodnja smrt je pretrgala njegov na široko zasnovani načrt, da bi skupaj z drugimi jezikoslovci sestavil opisno in normativno slovensko slovnico.

Vsak zase in brez močnejše povezanosti z glavnimi jezikoslovnimi in literarnozgodovinskimi prizadevanji sta paberkovala dva duhovnika: *Fran Lekše* (1862 do 1928) iz Rečice ob Savinji, pisec poljudnih razprav s področja jezikoslovja in domače zgodovine, med drugim tudi kulturne in slovstvene, zbiralec slovarskega gradiva in bibliofil, ter *Andrej Fekonja* (1851 do 1920), po rodu iz Negove pri Ptujju, ki je zadnja leta svojega življenja sameval kot župnik v Bučah in kot upokojenec v Šoštanju. Znan je kot vesten zbiralec in bibliografski dopolnjevalec literarnozgodovinskega gradiva ter kot pisec poljudnih literarnozgodovinskih monografijic. Oba sta svoje spise objavljala predvsem v Lampetovem Domu in svetu, Fekonja tudi v Ljubljanskem zvonu in Slovanu.

Mnogo pomembnejše pa je delo dveh jezikoslovcev: *Maksa Pleteršnika* (1840 do 1923) iz Pišec pri Bizeljskem in *Vatroslava Oblaka* (1864 do 1896) iz Celja. Pleteršnik je Miklošičev učenec in je začel svoje delo kot filolog v najširšem pomenu besede z razpravami o antičnih in slovanskih slovstvenih, zgodovinskih in narodopisnih pojavih. Po letu 1880 pa se je popolnoma posvetil slovarskemu delu in opravil ogromen posel s tem, da je dolgoletno zbiranje slovenskega besedja zaključil z izredno edicijo »Slovensko-nemškega slovarja« v dveh knjigah (Ljubljana 1894 do 1895). To je še vedno najbogatejši in najbolj znanstveno točen slovar slovenskega jezika, kajti od slovarja, ki ga prav zdaj izdaja SAZU, je izšla doslej samo prva knjiga. Vatroslav Oblak, sin celjskega podobarja, je bil Jagičev učenec in se je v teku svojega prezgodaj pretrganega življenja povzpел med največje slovanske filologe, ki so nadaljevali in dopolnjevali Kopitarjevo in Miklošičevo tradicijo z moderno dialektološko in historično metodo. Oblakova raziskovanja in znanstvene objave so izrednega pomena za razvoj slovanske dialektologije in za začetek moderne historične gramatike slovenskega jezika.

Pomembno slovarsko delo je opravil tudi klasični filolog *Fran Wiesthaler* (1849 do 1927) iz Celja z obširnimi »Latinsko-slovenskim slovarjem«, ki pa je žal ostal v rokopisu (izšla je samo prva knjiga od črke A do začetne črke F; Ljubljana 1923). Več sreče je imel drugi klasični filolog *Anton Dokler* (1871 do 1943) iz Višnje vasi pri Vojniku, ki je lahko izdal svoj »Grško-slovenski slovar« v celoti (1915). Pritegnil je kot sodelavca Antona Breznika, da je obogatil slovar z etimološkimi razlagami, povezujoč grške besede preko indoevropsčine s slovanskimi in slovenskimi.

Tudi *Josip Tominšek* (1872 do 1954) iz Bočne pri Gornjem gradu je v svojem dokaj obsežnem in raznovrstnem publicističnem in znanstvenem delu večkrat posegel na področje slovenskega jezikoslovja in literarne zgodovine. Opisal je narečje svoje rodne vasi, pisal jezikovne učbenike in poljudne slovarje, izdajal literarnozgodovinsko gradivo (uredil je na primer izbrane spise Janeza Mencingerja) ter se precej na široko in na drobno ukvarjal z Josipom Stritarjem.

Čudaška pota v primerjalnem jezikoslovju je ubiral *Janez Topolovšek* (1851 do 1921) iz Marija Gradca pri Laškem v svojih dveh knjigah »Die Basko-Slavische Spracheinheit« (Dunaj 1894) ter »Die Sprachliche Urverwandschaft der Indogermanen, Semiten und Indianer« (Dunaj 1912).

Pač pa je delo *Karla Oštirja*, rojenega leta 1888 v Arnačah pri Velenju, profesorja primerjalnega jezikoslovja indoevropskih jezikov na ljubljanski univerzi, menda v širokem svetu bolj znano in cenjeno kot doma. Knjižno je sicer izdal le dvoje del — Beiträge zur alarodischen Sprachwissenschaft (1921) in Drei voroslavisch etruskische Vogelnamen (1930), večina njegovih razprav pa je izšla v uglednih jezikoslovnih časopisih doma in v tujini.

Anton Sovre (1885 do 1963) iz Šavne peči pri Zidanem mostu ni bil le posredovalec vrednot antične kulture, zlasti v svojih mojstrskih prevodih največjih grških in latinskih avtorjev, pa tudi v svojih znanstvenih monografijah, ki zajemajo klasično filologijo v njenem prvotnem širokem obsegu od jezikovnih do umetniških problemov, ampak je večkrat temperamentno posegel tudi v srž slovenskih jezikovnih in jezikoslovnih vprašanj.

Po rojstvu je Savinjec tudi *Fran Vidic* (1872 do 1944) iz Prebolda, ki je kot literarni kritik in esejist pripadal generaciji slovenske moderne (posebno pozorno je spremljal literarno delo Ivana Cankarja), kot knjižničar dunajske dvorne biblioteke in kot Jagičev učenec pa je načenjal tudi literarnozgodovinska vprašanja.

Zelo globoko, lahko bi rekli celo odločilno je posegel v razvoj slovenske literarne zgodovine *France Kidrič* (1880 do 1950) iz Ratanske vasi pri Rogaški Slatini, saj je postavil slovenska slovstvenozgodovinska raziskovanja na trdno osnovo znanstvenega pozitivizma ter dal prve znanstvene sinteze slovenske slovstvene zgodovine od začetkov do Zoisove in Prešernove smrti. Na tej trdni podlagi je moderna slovenska slovstvena zgodovina v svojem nadaljnjem razvoju lahko bolj zanesljivo poglobljala svoje metode in se posvečala analizi oblikovnih in vsebinskih struktur slovstvenih umetnin. Kidričevo delo izhaja iz Jagičeve dunajske slavistične šole, a se je ob samostojnem raziskovanju in preverjanju virov izoblikovalo v izvirno koncepcijo.

V zadnjem desetletju pred drugo svetovno vojno in prva leta po njej je deloval v Celju tudi Korošec *Franc Kotnik* (1882 do 1955) ne samo kot ravnatelj Mohorjeve družbe ampak tudi kot vzpodbujevalec raziskovalnega in publicističnega dela na področju kulturne in slovstvene zgodovine ter narodopisja. Bil je v Celju glasnik širokega pojmovanja zgodovine in filologije, kakršno se najvidneje manifestira v letnikih mariborskega Časopisa za zgodovino in narodopisje. Kot Murkov in Štrekljev učenec je nadaljeval njuno delo v izvirni smeri: z odkrivanjem in znanstveno obdelavo slovenskih ljudskih pesnikov, tako imenovanih bukovnikov, zlasti najbolj vidnega med njimi Korošča Andreja Šusterja Drabosnjaka ter z objavljanjem drugih starih slovenskih ljudskih in kulturnozgodovinskih tekstov.

Na graško slavistično tradicijo je navezoval svoje domačijsko slovenistične in literarnozgodovinske objave *Pavel Strmšek* (1891 do 1965) iz Medvedovega sela med Šmarjem pri Jelšah in Rogaško Slatino, vendar se ni povzpел do izvirnosti,

ampak je le vnet popularizator vsega, kar je na področju kulturne in slovstvene zgodovine v zvezi z njegovo ožjo domovino, to je s šmarsko-rogaškim in obsoletskim ozemljem.

Nekateri zgodovinarji so se kdaj pa kdaj lotili tudi jezikoslovnih problemov, zlasti na področju imenoslovja. Sem sodijo nekatere razprave *Janka Orožna* (r. 1891 v Turju nad Hrastnikom) in *Ivana Mlinarja* iz Loke pri Zidanem mostu. Oba sta večino svojega življenjskega dela opravila prav na celjskem območju, od koder izvira njun rod.

Kidričevo delo so nadaljevali nekateri njegovi in Prijateljevi učenci, ki so službovali v Celju in so zato posvečali dobršen del svoje znanstvene pozornosti prav literarnim tvorcem in jezikovnim problemom v zvezi s tem pokrajinskim območjem. *Marja Boršnikova* je v času svojega profesorjevanja v Celju objavila »Aškerčevo bibliografijo« (Maribor 1936), na podlagi katere je potem napisala monografijo o Antonu Aškercu (1939). Posamezne slovstvenozgodovinske razprave pa so objavili tudi drugi Kidričevi in Prijateljevi učenci, bodisi takrat, ko so enako kakor Boršnikova tukaj živeli in delovali, pa tudi pozneje. Sem sodijo imena nekdanjih in sedanjih celjskih profesorjev, kot so na primer *Lino Legiša*, glavni urednik nove Zgodovine slovenskega slovstva, ki je izšla doslej v šestih knjigah pri Slovenski Matici (1956 do 1969), *Tine Orel* (žal ga je turistična publicistika mnogo bolj okupirala in odtrgala od slovenističnega raziskovalnega dela in pisanja kakor pred njim Josipa Tominška, katerega delo nadaljuje kot urednik Planinskega vestnika), *France Jesenovec* (ta se v enaki meri loteva literarnozgodovinskih in jezikoslovnih vprašanj v zvezi s svojim rodnim škofjeloškim pa tudi s celjskim območjem). Nekateri so celo tukajšnji rojaki, na primer *Janko Liška* iz bližnjega Šentjurja pod Rifnikom ter Celjan *Bruno Hartman*. Mnogi izmed njih so se uveljavili tudi kot publicisti in organizatorji kulturnega dela.*

Germanist *Dušan Ludvik* (rojen 1914 v Braslovčah), ki se je šolal na praški in dunajski univerzi in začel svoje književno delo pred drugo svetovno vojno kot pesnik, je z nekaterimi svojimi razpravami po drugi svetovni vojni posegel tudi na področje slovenske kulturne, gledališke in slovstvene zgodovine.

Tudi v zadnji generaciji slovenskih jezikoslovcev in literarnih zgodovinarjev, ki se je izoblikovala na ljubljanski univerzi po zadnji vojni, je nekaj rojakov s celjskega območja. V slovenistična vprašanja poseže tu in tam (Smolnikar, Kosezi) vodilni slovenski anglist *Janez Stanonik* (roj. v Slovenjem Gradcu); z rusistično in slovenistično problematiko (ruska slovnica, slovar) se ukvarja *Franc Jakopin* (roj. v Dramljah pri Celju); strukturo slovenskega knjižnega jezika in njegovo stilistiko (monografija o Finžgarjevi prozi, štiri knjige SKJ) raziskuje *Jože Toporišič* (roj. na Mostecu pri Brežicah), z zgodovinskimi vprašanji slovenskega jezika pa se ukvarja *Martina Orožen*. *Božena Orožnova* obdeluje literarno- in kulturnozgodovinska vprašanja celjskega področja, *Matjaž Kmecl* pa raziskuje zlasti moderno slovensko umetniško prozo. Med najmlajšimi slovenisti sta *Milena Hajnškova* in *Tomo Korošec*, ki delata kot urednika pri slovarju SKJ na SAZU. Ne smemo prezreti tudi Ljubljančana *Mateja Rodeta*, ki deluje kot profesor na celjski gimnaziji in objavlja prispevke iz zgodovine slovensko-bolgarskih literarnih stikov ter s področja rusistike.

* Op. ur.: Mednje moramo prišteti tudi avtorja tega prispevka.